

„Ahol a szabadság a rend...”

Báthory Zoltán közelmúlt-történeti könyvében a nyolcvanas évek útkeresését a „bürokrácia” és a „szakma” párviadalában szemlélteti. Alapjában véve magam is így gondolom. Néhány adalék, mely elsősorban nem a központi fejlesztő műhelyek, a reformelképzelések háttérintézeteinek nézőpontjából villantja fel a történéseket, talán gazdagabbá teszi a képet.

Hogy is volt ez? Cseh Tamás énekelte a Báthory emlegette történelmi időben – immár „nosztalgiával” –, hogy a „hatvanas években nyár közepén tetőzött az ifjúsági probléma”. 1968-at a hazai oktatástörténetben is kulcsévként kell tekinteni. Politológiai Kelet-Európában nyilván a „csehszlovákiai kaland” volt a kulcsesemény, oktatásügyi, pedagógiai értelemben – egyébként világszerte – sokkal inkább a diáklázadások Európája és Amerikája. A „létező szocializmus” hatalma nagyon nem akart határaink közt felfordulást. Alighanem mindenki érezte, hogy gond, vagyis – Cseh Tamással szólva – „ifjúsági probléma” márpedig van. Nem is lehet ezt az érzést másképp értékelni ma már, mint legitimációs válságot, a legitimációs válság életerzését minden, de legalábbis több oldalon. Ezért lett 1971-ben Ifjúsági törvény – olyan, amilyen –, s ’72-ben közoktatási párthatározat. E dokumentumok tartalomelemzése meghaladja ezen írás kereteit, de nyilvánvaló sajátos eklektikájuk. Más szóval: meglepő lehetőség alternatív olvasatokra. Mint ahogy valójában – már a szakmai kidolgozás során is – különböző, egymáshoz képest is alternatív oktatáspolitikai, ifjúságpolitikai és pedagógiai szándékok jutottak érvényre a szövegezésben. Az establishment hivatali, kincstári gögje, optimizmusa is, a 68-as gazdasági reform mögött álló társadalomelméletek, ennek dogmatikus – mondhatni konzervatív-balos – kritikája, de legalább ennyire egy, a magát „marxizmus-reneszánsznak” nevező baloldali társadalomkritika is. Tudom, az ezredfordulóról visszanezve ezek a különbségek árnyalatnyiak, sőt olykor pitiáner „homouszion-homoiuszion”-viták. Ám akkor ennyi árnyalat mégiscsak az alternatívák közti gondolkodás paradigmáját érzékeltette, még akkor is, ha az alternatívák mértéke rendkívül korlátozott volt. De a tény ekkor is tény: bebocsáttatást nyert az alternativitás paradigmája. S ebben benne volt a hatalom legitimációs válsága is, a dogmatikus szocialista pedagógiai tanok kiüresedésének érzete, felismerése.

Ebben a helyzetben aztán a ’72-es párthatározatot is lehetett többféleképpen olvasni. A pályakezdő falusi tanár (jőmagam ebben az időben) a tanulói önkormányzásra, már-már öngazgatásra szólító felhívást olvasta ki belőle, míg ugyanebben az iskolában a direktor a rend helyreállításának követelését. (Élénken emlékszem a jelenetre, amikor kérdőre vont egy diákönkormányzati – miért szépitsem: úttörőtanácsi – határozat merészége miatt, akkor kezébe nyomtam a párthatározat PR-jaként megjelent kötetet, ahonnan szó szerint idéztem a vonatkozó passzust. Ő is elővette példányát. Nála más sorok voltak aláhúzva. Jelesül: a határozathozatalt követő fogadáson elhangzott főtítkári pohárköszöntőnek – egyébként a szövegösszefüggésből teljesen kiragadott – mondata. Itt kell olvasni, bökött rá a sokat látott, tapasztalt igazgató elvtárs a sorra: „Az iskolában rendnek kell lenni.” Hát kié volt a „helyes” olvasat?)

Közelebb jutunk e világ megértéséhez – s e körből talán több tapasztalatot a tiszteletre méltó szerzőnél –, ha az „ifjúsági munka” vagy a kultúráközvetítés intézményrendszerének más szféráit is megfigyeljük, mondhatni rendszerelven tekintjük mindezt át.

Hiszen az iskola „vaskos bástyái”, ahogy *Takács Géza* találóan nevezte, bevehetetlennek tűntek. A kísérleti címkével a hátukon megbélyegzett „nehéz embereket” a szakma már-már cinikus figyelme kísérte, *Gáspárt* a pesti egyetem professzora egyenesen sarlatánnak nevezte nem sokkal sikeres doktori védése, szentlőrinci táborverése után, s *Zsolnairól* sem mondtak ebben az időben jobbkat.

Ám fokozatosan telítődött új tartalmakkal az a szféra, amit nemsokára – nemcsak *Pozsgay* nyomán – közművelődésnek fogunk nevezni, s valóságos alternatívák keltek életre az ifjúsági mozgalomban, még inkább a kevésbé átpolitizált gyerekekében, az úttörőben. Mindkét intézményi szféra érzékelhetően extenzív fejlődési periódusban is volt, tény, hogy a pályaelhagyók első nagy generációja erre tartott.

Cseh Tamás énekelte a Báthory emlegette történelmi időben – immár „nosztalgiával” –, hogy a „hatvanas években nyár közepén tetőzött az ifjúsági probléma”. 1968-at a hazai oktatástörténetben is kulcsévként kell tekinteni. Politológiailag Kelet-Európában nyilván a „csehszlovákiai kaland” volt a kulcsesemény, oktatásügyi, pedagógiai értelemben – egyébként világszerte – sokkal inkább a diáklázadások Európája és Amerikája. A „létező szocializmus” hatalma nagyon nem akart határaink közt felfordulást. Alighanem mindenki érezte, hogy gond, vagyis – Cseh Tamással szólva – „ifjúsági probléma” márpedig van. Nem is lehet ezt az érzést másképp értékelni ma már, mint legitimációs válságot, a legitimációs válság életérzését minden, de legalábbis több oldalon.

Zárójelben jegyzem meg, hogy volt még egy – az előbbiekkal szorosan összefüggő – sajátos harmadik szféra is, mely hatékonyan küzdött legitimitásáért ebben az időben, amit gyermekkultúrának nevezünk: a Móra Kiadó második nagy korszaka ez (az első, ugye, az ötvenes évek közepén volt, gályapadból lett laboratórium a magyar irodalom legjava számára, ez a második hullám épített e hagyományokra), ez a világhírre pályázó magyar gyermektelevíziózás hőskora – ‚Keménykalap és krumpliorr’, ‚Süsü’, ‚Fábula’ – (*Vargha Balázs*), *Montágh Imre* és mások műsorainak ideje, ez a független gyermekszínház megteremtésének ideje, a 30 ezer példányban (!) megjelenő ‚Kincskereső’-é stb. E jelenségvilág is okok bonyolult hálójára vezethető vissza, erről másutt már írtam.

A közművelődés figyelme tehát a gyerekkorosztályra, az ifjúsági korosztályra terelődött (nyilván benne volt a jelenségben az is, hogy a politikai ellenőrzés itt lágyabb volt). 1980 decemberében ‚Hidépítők’ címen írtam cikket a Népművelésbe. Iskolamegvaltoztató-iskolamegújító szándékokat (még nemigen neveztem ezt „alternatív pedagógiának”, tán még innovációnak sem) ismertem fel az olvasótáborokban, a játszóházi mozgalomban, a drámapedagógia, a megújuló gyermekszínháték jelenségében, a napközi

otthont „alternatívizáló” klubmozgalomban, a neofolklorizmus megannyi törekvésében, a NAT-ra is befolyással lévő táncházmozgalomban, s nem utolsó sorban a nyugat európai tapasztalatokat – igaz, amolyan furcsa hazai módon – adaptáló nevelési központokban, általános művelődési központokban, *Vérsi János* alfáiban. E „szabadcsapatok” a közművelődés szekértáborából próbálták „bevenni” az iskolát, hatásuk, jelentőségük kimutatható!

S a gyermekmozgalom? Csupa olyan törekvés mutatható ki ebből az időből az úttörőmozgalom történetében (megengedem: az ingamozgás szabályai szerint az ellenkezőjére is), mely szerint el kell oldozni a KISZ-tól is a gyerekek mozgalmát, de legalább ennyire az iskolától is. (A nyolcvanas években például megszületik a jogszabály, mely

szerint az úttörőcsapatnak együttműködési megállapodást kell kötnie az iskolával. Nagy értetlenség követte ezt a döntést. Hogyhogy? Önmagunkkal? De hiszen egy korlátozott autonómia kodifikációjáról volt szó, mai fogalmainkkal: a mozgalom „civil” irányú továbbfejlesztéséről! De – mint a fentebb idézett személyes példa is mutatja – a gyermeki önkormányzat elvét elfogadó törekvések is ebben az „áruhában” juthattak érvényre. S megannyi új tartalom, a releváns tudás új felfogása is – a versenyrendszerekben stb. De hiszen *Péchy Blanka* is hamarabb talált értő fülekre az úttörőmozgalomban a gyerekek-korosztálynak szánt Kazinczy-jelvényével. A gyerekközösségek egyéni arculata irányába mutató mozgás pedig egyenesen a „nevelés helyi rendszereinek” kialakulását idézte (a varsói *Alexander Levin* professzor szóhasználatá ez ebben az időben). E jelenségek léptéke is akkora, hogy kihagyhatatlan az elemzésből. Mi volt e szférák törekvéseiben a közös? Egyértelműen a „több szabadságot!” követelése, s ezzel szoros összefüggésben a „több autonómiát!” gondolata. Az autonóm egyén, az autonóm csoport, az autonóm intézmény képei képződtek meg mindezekben. S az autonómia fogalma egyértelműen azt jelentette – már ekkor is : az államtól független. Ugyancsak mai szóval: civil irányba való elmozdulás praxisa jelent meg – nem véletlenül itt, az intézményrendszer viszonylag szabadabb szféráiban. (Hogy a magánszféra, a privátszféra a kádári „puha diktatúra” viszonyai közt miként járta ki a maga „harmadik utas” polgárosulását, mint az egészet aztán elegánsan félretoló-elutasító megoldások alapvető forrását, nos, ez a folyamat – bár fontos, igen fontos – nem tartozik ezen írás tárgykörébe.)

Vajon utópia volt mindez? Vagy az „áruhában” olyan sikeres volt, hogy mégsem különbözött el a rendszer lényegétől? Ez bonyolult, még elemzendő kérdés. (*Vitányit*, a szocialisták szoktuk idézni, aki az alternatív diákszínházban látta a szabad demokraták fontos bölcsőhelyét, s a táncház-mozgalomban az MDF-ét – tudvalévő, hogy a maga módján mindkét jelenség legitimitását segítette vezető művelődésszervezőként a nyolcvanas években.

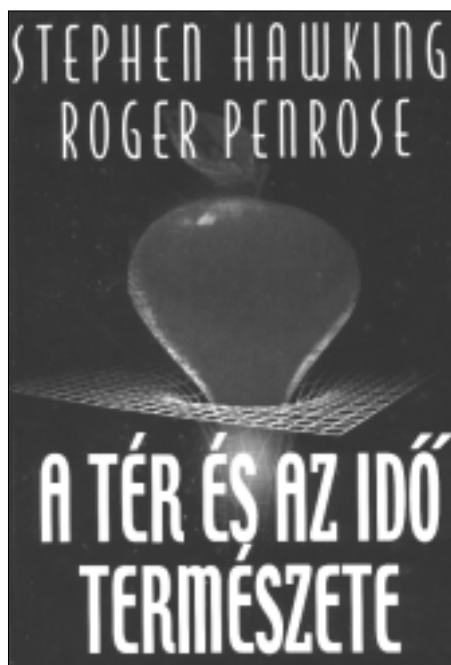
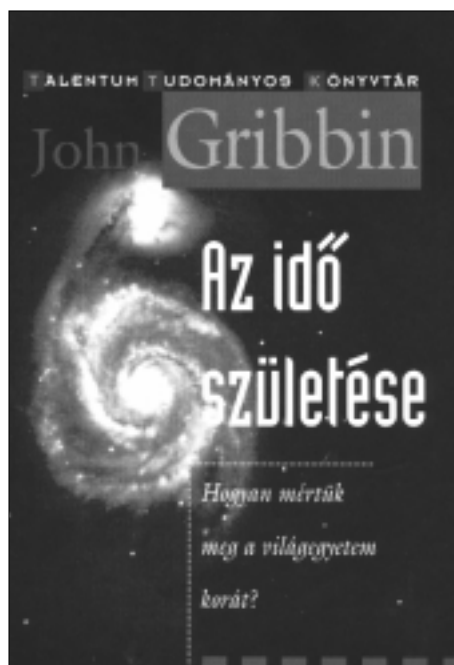
Ha utópia volt, akkor utópia volt *Gaszó Ferenc* törekvése is, amikor nem a társadalom és állam közti ellentmondásra, identitászavarra koncentrált, hanem intézmény és állam viszonyára, s abban bízott, hogy az előbbit le lehet választani az utóbbtól (ez a '85-ös törvény lényegi üzenete).

S vajon utópia volt-e (sokunk szakmai felnőttsege kezdetén) az a hit, hogy állam és intézményrendszer hierarchikus viszonya nem csupán az úgynevezett „létező szocializmus” államára nézvést kártékony, hanem alapvetően ab ovo minden/bármely állam esetén enyhén szólva kockázatos?

*S a gyermekmozgalom?
Csupa olyan törekvés mutatható
ki ebből az időből az
úttörőmozgalom történetében
(megengedem: az
ingamozgás szabályai
szerint az ellenkezőjére is), mely
szerint el kell oldozni a KISZ-tól
is a gyerekek mozgalmát, de
legalább ennyire az iskolától is.
(A nyolcvanas években például
megszületik a jogszabály, mely
szerint az úttörőcsapatnak
együttműködési megállapodást
kell kötnie az iskolával.
Nagy értetlenség követte ezt a
döntést. Hogyhogy?
Önmagunkkal? De hiszen egy
korlátozott autonómia
kodifikációjáról volt szó, mai
fogalmainkkal: a
mozgalom „civil” irányú
továbbfejlesztéséről!
De – mint a fentebb idézett
személyes példa is mutatja – a
gyermeki önkormányzat elvét
elfogadó törekvések is ebben az
„áruhában” juthattak
érvényre.*

De erről a kissé pesszimista életérzésről már volt módom írni annak idején, 1991-ben, az Új Pedagógiai Szemlében közreadott (s azóta sokszor idézett) esszémben. „Adalékok a pedagógiai reformelvit történetéhez” – ez volt az írás alcíme, s József Attilától kölcsönözte címét: „Csak ami nincs, annak van bokra”...

Trencsényi László

Az Akkord Kiadó és a Talentum Kiadó könyveiből